

AZƏR TOPÇUYEV
Gəncə Dövlət Universiteti
E-mail: A_Topçuyev@mail.ru

TORPAQ SAHIBKARLIĞININ REALLAŞDIRILMASI H.ƏLİYEV SIYASƏTİNİN TARIXI NAILIYYƏTİDİR

Açar sözlər: sahibkar, dövlət, kənd, istehsal, qanun, bazar

Ключевые слова: собственник, предприниматель, государство, село, производительность, закон, рынок.

Key words: possessor, state, country, production, law, market.

Məqalədə 90-cı illərin ikinci yarısından başlayaraq Azərbaycan Respublikasında aparılan ardıcıl siyasi-iqtisadi islahatların nəticələrindən bəhs edilir. Qeyd olunmuşdur ki, aqrar sahədə yeni mülkiyyət münasibətlərinin yaradılması, ictimai torpaqların və əmlakın bir hissəsinin xüsusi mülkiyyətə verilməsində əsas məqsəd onlardan səmərəli istifadə edilməsini təmin etməkdən, torpaqların münbitliyini yaxşılaşdırmaq və məhsuldarlığını artırmaqla ərzaq bolluğunu yaratmaqdan ibarət olmuşdur.

90-cı illərin ikinci yarısından başlayaraq Azərbaycan Respublikasında aparılan ardıcıl siyasi- iqtisadi islahatlar nəticəsində regionda lider dövlət səviyyəsinə yüksələn ölkəmiz beynəlxalq iqtisadi təşkilatların diqqətini cəlb etmişdi. Müstəqil respublikamız üçün sahibkarlıq nisbətən yeni hadisə olub, faktiki olaraq 15 dekabr 1992-ci ildə “Sahibkarlıq fəaliyyəti haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun qəbul edilməsi ilə başlansa da, ölkədaxili siyasi-iqtisadi gərginlik qanunun yerlərdə tətbiq olunmasına şərait yaratmamışdır (4,176). Azərbaycan Prezidenti H.Əliyevin 24 iyun 1997-ci il tarixli 610 sayılı Fərmanı ilə təsdiq edilmiş “Azərbaycan Respublikasında kiçik və orta sahibkarlığa dövlət köməyi Proqramı (1997-2000)” sahibkarlıq fəaliyyətinin əsasını qoydu. Sahibkarlıq sektorunda həyata keçirilən islahatlar ölkədə fəaliyyət göstərən kiçik və orta sahibkarların sayını artırmış, onların xarici iqtisadi fəaliyyəti genişlənməmişdi. Ulu öndərimiz ölkəmizin sosial-iqtisadi inkişafını bilavasitə sahibkarlıqla, onun tərəqqisi ilə əlaqələndirmiş, bu istiqamətdə dövlət qayğısının artırılmasına diqqətini yönəltmişdi. Sahibkarlığın inkişafının və formalaşmasının zəruri şərtlərindən biri ölkədə özəlləşdirmənin həyata keçirilməsi olmuşdur. Özəlləşdirmənin aparılmasının məqsədlərindən biri dövlət mülkiyyətinin hökmran rol oynamasına son qoymaq idi. Bu proses çoxsaylı sahibkarların yaranmasına səbəb olmuşdu. Respublikada özəlləşdirmənin həyata keçirilməsində əsas məqsəd büdcə kəsirinin aşağı salınması və büdcəyə daxil olan vəsaitin artırılmasına nail olmaq idi. Konstitusiyamızın 59-cu maddəsində azad sahibkarlıq hüququndan bəhs edilərkən qeyd olunmuşdur ki, hər kəs qanunla nəzərdə tutulmuş qaydada öz imkanlarından, qabiliyyətindən və əmlakından sərbəst istifadə edərək, təkbaşına və ya başqaları ilə birlikdə azad sahibkarlıq fəaliyyəti və ya qanunla qadağan edilməmiş digər iqtisadi fəaliyyət növü ilə məşğul ola bilər (5,21). Dövlət siyasətinin başlıca prinsiplərini müəyyən edən bu Proqramda ilk dəfə olaraq milli sahibkarlığın stimullaşdırılması və onun dövlət maliyyəyə təminatı mexanizmlərinin formalaşdırılması, daxili bazarın qorunması yolu ilə istehsal sahibkarlığının inkişaf etdirilməsi, və s. məsələlər öz əksini tapmışdır. 4 iyun 1999-cu il tarixdə təsdiq edilmiş “Kiçik sahibkarlığa dövlət köməyi haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanunu sahibkarlığın inkişafında dövlət marağının

olduğunu bir daha təsdiqləmiş oldu. 29 sentyabr 1999-cu il tarixdə Respublika Kolxozlar Şurasının yığıncağında Şuranın fəaliyyətinin dayandırılması barədə qərar qəbul olundu. Bununla da Azərbaycan tarixində SSRİ idarəçiliyindən qalan yeganə idarəçilik forması ləvğ edildi və aqrar bölmədə fermer təsərrüfatının idarəçilik forması Sahibkarlar Şurası öz fəaliyyətinə başladı (7).

Sahibkarlıq fəaliyyətinin formalaşması əkin strukturunda ciddi dəyişikliklər yaratmışdır. Belə ki, əhalinin tələbatından asılı olaraq ərzaq bitkilərinin əkin sahələri genişləndirilmişdir. Əsas üstünlük taxıl və kartof bitkilərinin əkin sahələrinin genişləndirilməsinə verilmişdi. 1995-ci ildə dənli bitkilərin xüsusi çəkisi 50,41% idisə, 2002-ci ildə 67,2% olmuşdur. Kartof, tərəvəz və bostan bitkilərinin xüsusi çəkisi 1995-ci ildə 4,1% idisə, 2002-ci ildə 13,0% olmuşdur (5,138). Aqrar sahədə sahibkarlıq haqqında qanunun dünya standartlarına uyğun tərtib olunmasına baxmayaraq, qanunun yerlərdə tətbiqi bir sıra çətinliklərlə qarşılaşırdı. İlk növbədə qeyd etmək lazımdır ki, həmin tarixi dövrdə sahibkarlıq müəssisələrinin çox az hissəsi istehsal fəaliyyəti ilə məşğul olurdu. Həmçinin sahibkarlığın investisiya fəallığının çox aşağı olması, ixracatda onun iştirakını zəiflədirdi. Araşdırmalar göstərir ki, 2000-2002-ci illərdə sahibkarların ancaq 3%-i kredit ala bilmişlər (8). Bu isə əsas istehsal fondları zəif olan, yaxud heç olmayan fermerlərin maddi-texniki bazasını möhkəmləndirməyə, yeni texnika əldə etməyə imkan verməmişdir. Hətta islahatlar zamanı istehsal ehtiyatları, xüsusən texniki resurslar ölkənin sahibkarları arasında müxtəlif səviyyədə paylanmışdır. Bu isə ilk növbədə yerli idarə orqanlarının öz işlərinə səriştəsizliyi ilə bağlı idi. Buradan aydın olur ki, bazar münasibətlərinin tənzimlənməsi təkcə qanunvericilik aktlarının qəbul edilməsi ilə bitmir. Bu sahəyə nəzarət təmin edilmədikdə istənilən nəticəni əldə etmək də mümkün olmaz.

Azərbaycan Prezidenti 2002-ci ilin aprel-may aylarında yerli sahibkarlar və xarici iş adamları ilə keçirdiyi görüşlərdə respublikada sahibkarlığın inkişafına mane olan bütün nöqsanları dinləmiş və qeyd etmişdir: "Biz Azərbaycanın sosial-iqtisadi inkişafını biavəsitə sahibkarlıqla, onun inkişafı ilə bağlayırıq və sahibkarlığın inkişaf etdirilməsi üçün bundan sonra lazım olan tədbirlərin həyata keçirilməsi ilə məşğul olacağıq. Sizin işinizə qanunsuz müdaxilə edənlərin, sizə mane olanların, qanunsuz olaraq sizdən bəhrələnməyə çalışanların hamısının qarşısını alacağıq....biz hakimiyyət olaraq bunları etməliyik..." (3,129). Prezident bu nitqini əsas tutaraq sahibkarlığın inkişaf etdirilməsi məqsədilə bir neçə fərman imzalayır. Ümumilikdə, "Azərbaycan Respublikasında kiçik və orta sahibkarlığın inkişafının Dövlət Proqramının (2002-2005-ci illər) təsdiq edilməsi haqqında" 17 avqust 2002-ci il tarixli; "Azərbaycan Respublikasının Sahibkarlığa Kömək Milli Fondu haqqında Əsasnamənin təsdiq edilməsi barədə" 27 avqust 2002-ci il tarixli; "Azərbaycan Respublikasında sahibkarlığın inkişafına dövlət himayəsi sahəsində əlavə tədbirlər haqqında" 10 sentyabr 2002-ci il tarixli; "Sahibkarlığın inkişafına mane olan müdaxilələrin qarşısının alınması haqqında" 28 sentyabr 2002-ci il tarixli; "Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Sahibkarlar şurasının yaradılması haqqında" 27 avqust 2002-ci il tarixli; "Sahibkarlıq fəaliyyətinin tənzimlənməsinin bəzi məsələləri haqqında" 2 may 2003-cü il tarixli; "Sahibkarlar şurası haqqında əsasnamənin təsdiq edilməsi haqqında" normativ-hüquqi aktlar ölkədə sahibkarlıq fəaliyyətinin inkişafına güclü təkan vermişdir (7).

Kənd təsərrüfatında bazar münasibətlərinin formalaşdırılmasının ilkin mərhələsində əmlakdan və torpaqdan pay almaq hüququ olan torpaq mülkiyyətçilərinə onların torpaq və əmlak payını hüquqi cəhətdən təsdiq edən Dövlət aktlarının paylanması prosesinə 1997-ci ildən başlanıldı. Lakin bu proses gözlənilməyindən ləng getmişdir. 1997-ci il ərzində hər ay 2000-dən az ailəyə Dövlət Aktları verilmiş və bu müddətdə cəmi 12311 ailə dövlət tərəfindən

onlara verilmiş torpağa mülkiyyət hüququndan istifadə edə bilmişdir (9). Dövlət Torpaq Komitəsi torpaq istifadəçiləri olan hüquqi və fiziki şəxsləri rəsmi dövlət sənədləri ilə təmin etmək işini lazımi səviyyədə təşkil edə bilmədiyindən, həmçinin Komitə tabeçiliyində bu sahədə fəaliyyət göstərən institutun işində uzun müddət nəzarətsizlik hökm sürdüyündən, torpaq islahatlarının sürəti yavaşımış, bu isə torpaq islahatlarına böyük ümidlər bəsləyən kənd təsərrüfatı əməkçiləri arasında təbii narahatlığa səbəb olmuşdur. Prezidentin göstərişi ilə artıq 1997-ci ilin ikinci yarısından başlayaraq Dövlət Torpaq və Xəritəçəkmə Komitəsində aparılan kadr struktur dəyişiklikləri torpaq islahatının gedişində qəti dönüş yarada bildi və görülmüş tədbirlər nəticəsində Dövlət Aktlarının hazırlanmasında sabit artım nəzərə çarpır (5,187). Əgər 1997-ci ilin avqustunda 2240 Dövlət Aktı hazırlanmışdısa, həmin göstərici sentyabrda (5368), oktyabrda (6540) və noyabrda (7991) artaraq, elə həmin ilin sonunda-dekabrda 11559-a çatmışdır. 1999-cu ildə Dövlət aktlarının hazırlanma sürəti bir qədər aşağı düşür (5,110). Bu isə təbii idi, çünki Azərbaycanın bir çox rayonlarında torpaq islahatı başa çatmış, Dövlət aktları hazırlanıb kütləvi şəkildə öz sahiblərinə çatdırılmışdı. Beləliklə, torpaqların özəlləşdirilməsi işi 99.6% yerinə yetirilmişdir (8).

Xüsusi mülkiyyətçilərin ən əsas problemlərindən biri də dövlətə ödənilən vergilər idi ki, 90-cı illərin əvvəllərində kənd təsərrüfatında baş verən geriləmələr ucbatından bu vergilərin dövlətə verilməsində kəndli çətinlik çəkirdi. Bu məsələnin həlli üçün 1995-ci il 25 dekabr tarixində Milli Məclisdə “Torpaq vergisi haqqında” qanun layihəsi müzakirə edildi. Müzakirədə torpaq vergisindən toplanan vəsaitin büdcəyə daxil edilməsi, aqrar sahəyə kömək məqsədi ilə vergi dərəcələrinin optimal həddədək azaldılması və s. məsələlərə toxunulmuşdur. 24 dekabr 1996-cı il tarixində qəbul olunan 215-İQ sayılı “Torpaq vergisi haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununa müvafiq olaraq mülkiyyət formasından asılı olmayaraq, ümumi istifadədə, eləcə də dövlət mülkiyyətinə aid olan, təbiəti mühafizə, təbii-qoruq, kurort, mədəni-tarixi təyinatlı torpaqlar, xüsusi mühafizə edilən ərazilərin kənd təsərrüfatı üçün yasaq edilmiş torpaqları və dövlət meşə fondlarının istehsal fəaliyyətinə cəlb edilməmiş torpaqları, ehtiyat fondun torpaqları və bir sıra digər torpaqlar torpaq vergisindən azad edilmişdir (9). Vergi haqqında qəbul olunmuş qanun və qərarlar aqrar islahatlar gedişində hələ də maliyyə çətinliyi ilə qarşılaşan torpaq sahibkarını məhsuldarlığı artırmaq üçün bütün bacarığını verməsində müəyyən stimül yarada bilmişdir. Bazar iqtisadiyyatı şəraitində sahibkarlığın bazar infrastukturunun əsas elementlərindən biri də sığorta şirkətləridir. Onu da qeyd etmək ki, sığorta bazarı maliyyə-pul münasibətlərinin xüsusi bölməsidir. Burada vurğulamaq lazımdır ki, dünya dövlətlərində dövlət, səhmdar və özəl sığorta şirkətləri bazar iqtisadiyyatının normal fəaliyyətini təmin edirlər. Bu şirkətlərin əsas məqsədi təsərrüfat subyektlərinə dəyən zərəri qismən və ya tam ödəməkdir. Bazar iqtisadiyyatında iqtisadiyyatın inkişafını təmin etmək üçün sahibkarlıq riskinin sığortalanması vacib sayılırdı. 1999-cu il yanvarın 7-də imzalanmış “Dövlət nəzarəti sisteminin təkmilləşdirilməsi və sahibkarlığın inkişafı sahəsində süni maneələrin aradan qaldırılması haqqında” fərmanda sahibkarlığın inkişaf etdirilməsi, iş adamlarının fəaliyyətinə yersiz müdaxilələrin qarşısının alınması, korrupsiya, rüşvətخورluğun aradan qaldırılması və vəzifədən sui-istifadə halları ilə mübarizənin gücləndirilməsi və s. məsələlər öz əksini tapmışdır (8).

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev sahibkarlığın inkişaf etdirilməsini daim diqqət mərkəzində saxlayır. 2008-ci il 25 avqust tarixli “2008-2015-ci illərdə Azərbaycan Respublikasında əhalinin ərzaq məhsulları ilə etibarlı təminatna dair Dövlət Proqramı”nın qəbulu qarşıdakı illərdə ölkənin ərzaq təhlükəsizliyinin təmin edilməsi baxımından müstəsna əhəmiyyətə malikdir. Bu da aqrar sahənin daha da inkişaf etməsinə səbəb olacaq.

ƏDƏBİYYAT:

1. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin fərman və sərəncamları (yanvar- mart). Bakı: Elm, 1995. 23 səh.
2. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin fərman və sərəncamları (aprel- iyun). Bakı: Elm, 1996. 16 səh.
3. Əliyev Heydər. “Müstəqilliyimiz əbədidir”. I kitab. Bakı :Azərnəşr,1997. 208 səh.
4. Babayev.T.Q. Aqrar sahədə özəl qurumların formalaşması və inkişafının iqtisadi problemləri (Azərbaycan materialları əsasında). İqt. elm. dok.dis. avtoreferat. Bakı, 2014. 58 səh.
5. Məmmədov Q.Ş. Heydər Əliyev. Torpaq islahatları regionların sosial-iqtisadi inkişafının əsasıdır. Bakı: Səda, 2008. 231 səh.
6. Исмаилов Э.Очерки истории России советского периода. Ваку: Элм,2008. 250 стр.
7. www.agro.gov.az
8. www.economy.gov.az
9. www.president.az

А.Ю.ТОПЧУЕВ**РЕАЛИЗАЦИЯ ЧАСТНОЙ СОБСТВЕННОСТИ НА ЗЕМЛЮ –
ИСТОРИЧЕСКОЕ ДОСТИЖЕНИЕ ПОЛИТИКИ Г.АЛИЕВА.**

В статье описываются результаты последовательно проводимых политических и экономических реформ, проводимых в Азербайджанской Республике, начиная со II – ой половины 90 – х годов. Отмечается, что возникновение новых имущественных отношений, передача общественных земель в частное владение нацелено на обеспечение их рационального использования, повышения, повышения плодородности земель, повышения урожайности и изобилия продуктов.

А.ТОПЧУЕВ**REALIZATION OF THE LAND OWNERSHIP IS THE HISTORICAL
ACHIEVEMENT OF HAYDARALIYEV POLICY**

The article deals with the results of social-economic reforms at the second half of the nineties. Noted that, the main purpose in creation new property occasion, giving some part of the social lands and properties to the private possession is to provide their productive usage, to improve fertility of the lands and to create food abundance by increasing productivity.

Rəyçilər: t.e.d. İ.Zeynalov, t.e.d. Q.Əliyev

Gənə Dövlət Universitetinin “Azərbaycan tarixi” kafedrasının 15 oktyabr 2014-cü il tarixli iclasının qərarı ilə çapa məsləhət görülmüşdür (protokol №2)